

Plurima praescriptionis imago¹

Inleiding:

Een groot aantal verval- en verjaringstermijnen is gaan gelden bij de inwerkingtreding van het nieuwe erfrecht.² Dat vraagt oplettendheid en alertheid. In de eerste plaats bij de erfgenamen, als die zelf met de afwikkeling van de nalatenschap aan de slag gaan. Maar ook bij het notariaat en de advocatuur, als een notaris³ of advocaat (nog tijdig) wordt ingeschakeld. In deze bijdrage zal ik aandacht schenken aan een aantal verval- en verjaringstermijnen die in de praktijk van alledag regelmatig aan de orde zullen zijn.

In deze bijdrage worden eerst enkele algemene opmerkingen gemaakt over verval- en verjaringstermijnen. Daarna zal worden stilgestaan bij een aantal veel voorkomende praktijksituaties.

Verval- en verjaringstermijnen:⁴

Een *vervaltermijn* is van openbare orde en is *niet* te stuiten of te verlengen, en werkt van rechtswege. Het recht vervalt ook bij ommekomst van de termijn en kan niet als verweermiddel worden gebruikt. Een rechter past de vervaltermijn ambtshalve toe. Wettelijke vervaltermijnen kunnen niet bij overeenkomst worden verlengd, maar alleen bekort.⁵ Bij uiterste wilsbeschikking kan een (wettelijke) vervaltermijn evenmin worden verlengd, en anders dan in geval van een overeenkomst zal het een erflater niet vrijstaan bij uiterste wilsbeschikking een vervaltermijn te bekorten.⁶ In een enkel geval kan in het nieuwe erfrecht een belanghebbende wel een vervaltermijn van uiterlijk 6 maanden of 1 jaar bekorten door het stellen van een termijn die redelijk⁷ is.⁸

Een belanghebbende ten gunste van wie een vervaltermijn geldt, kan, na het opvallen van de nalatenschap, afstand doen van zijn recht op de vervaltermijn.⁹ Door afstand te doen van

⁰ Ik ben prof. mr E.A.A. Luijten en prof. mr W.R. Meijer erkentelijk voor hun kritische opmerkingen bij een eerdere versie van deze bijdrage.

¹ Vrij naar Vergilius, () plurima mortis imago, boek II vers 369, overal het beeld van de dood, (beter misschien: overal dood en verderf) waar het gaat om de verwoesting van Troje

² Per 1 januari 2003

³ Een verklaring van erfrecht als bedoeld in art. 4: 188 BW vermeldt o.m. of al dan niet het wettelijk vruchtgebruik genoemd in afd. 2 van titel 3 aan de echtgenoot toekomt, alsmede *tot welk tijdstip* een beroep toekomt op art. 4: 29 leden 1 en 3, die gaan over de vestiging van het vruchtgebruik op de woning en de roerende inboedelzaken. De verklaring van erfrecht vermeldt ook of er sprake is van een wettelijke verdeling en tot welk moment de echtgenoot de wettelijke verdeling nog ongedaan kan maken.

⁴ Zie voor enkele beschouwingen over verjaring in het algemeen: Actioni non natae non praescribitur? Verjaring en redelijkheid en billijkheid, A.C. van Schaick, WPNR 2000/6414, pag. 591 e.v., Bevrijdende verjaring: van rechtszekerheid naar billijkheid, R.P.J.L. Tjittes, in: tien jaar nieuw BW, WPNR 2002/ 6472, pag. 53 e.v. en: Het aanvangsmoment van de relatieve verjaringstermijn, J.L. Smeehuizen, WPNR 2003/ 6549 pag. 759 e.v. en WPNR 2003/ 6550 pag. 781 e.v.

⁵ Zie o.m. De klacht- en onderzoeksplicht bij ondeugdelijke prestaties, Themis, februari 2007, pag. 15 e.v., R.P.J.L., Tjittes.

⁶ In art. 4: 41 BW is uitdrukkelijk bepaald dat niet bij uiterste wilsbeschikking van het bepaalde in afdeling 2 titel 3 kan worden afgeweken, dus ook voor wat betreft de termijnen in die afdeling

⁷ De rechter zal in het concrete geval moeten beslissen of de gestelde termijn redelijk is, Parlementaire geschiedenis Boek 4 Erfrecht, pag. 1731

⁸ Art. 4: 31 lid 2 BW, waar het gaat over het (verzorgings)vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot

⁹ De Hoge Raad in o.m. Hoge Raad 16 april 1993, NJ 1993-367 stelt hoge eisen aan het doen van afstand van recht: Afstand van recht is een rechtshandeling. Dit brengt mee dat voor het oordeel dat de ene partij afstand heeft gedaan van zijn recht, slechts plaats zal zijn indien is vastgesteld dat, zo die partij al niet haar wil daartoe aan de andere partij door een verklaring had geopenbaard, de andere partij de verklaringen en gedragingen redelijkerwijs mocht opvatten als een tot haar gerichte verklaring welke ertoe strekte dat de ene partij haar recht prijs gaf.

een vervaltermijn vervalt het recht dat een rechthebbende gedurende een bepaalde tijd zou kunnen uitoefenen. Bijv. het recht van een langstlevende op het vestigen van een (verzorgings) vruchtgebruik.¹⁰

Een *verjaringstermijn* is te stuiten.¹¹ Na de stuiting begint een nieuwe termijn (van dezelfde duur, maar met een maximum van 5 jaar) te lopen, vanaf het tijdstip van de stuiting.¹² De rechter past een verjaringstermijn niet ambtshalve toe. De partij die een verjaringstermijn wil invoeren moet er een beroep op doen.¹³ Een recht dat is verjaard is niet vervallen, en kan als verweermiddel worden gebruikt.¹⁴ Bij uiterste wilsbeschikking kan een (wettelijke) verjaringstermijn niet worden verlengd of bekort.¹⁵

Een belanghebbende ten gunste van wie een verjaringstermijn geldt, zal, na het openvallen van de nalatenschap afstand kunnen doen van de verjaringstermijn. De bepaling dat geen afstand kan worden gedaan van een verjaringstermijn voordat de verjaring(stermijn) is voltooid, geldt in geval van een afstand doen bij voorbaat.¹⁶

Zowel in geval van een vervaltermijn als ook in geval van een verjaringstermijn zou er sprake kunnen zijn van rechtsverwerking in de zin dat een belanghebbende ten gunste van wie de termijnen gelden er geen beroep meer op kan doen. Dat zal zich in de praktijk niet vaak voordoen.¹⁷

Voor de volledigheid wordt nog opgemerkt dat bij de verval- en verjaringstermijnen nog wel onderscheid moet worden gemaakt tussen termijnen die gaan lopen vanaf het tijdstip van het overlijden van de erflater¹⁸ en termijnen die gaan lopen als een belanghebbende bekend wordt met een bepaald feit.¹⁹

Uiterste wilsbeschikking

Als er met het testament iets aan de hand is, bijv. het is vernietigbaar, omdat het een verboden making is²⁰, of het is vernietigbaar vanwege vormfouten²¹, verjaart een rechtsvordering tot vernietiging 1 jaar nadat de dood van de erflater alsmede de uiterste wilsbeschikking én de vernietigingsgrond ter kennis van de belanghebbende zijn gekomen.²² Kennis van (de inhoud van) de uiterste wilsbeschikking en kennis van de vernietigingsgrond zullen in de praktijk veelal in tijd samenvallen. Deze verjaring kan worden gestuit. Er geldt daarnaast ook een vervaltermijn. 3 jaar nadat én de dood van de erflater én de uiterste wilsbeschikking ter kennis van de belanghebbende zijn gekomen, zonder dat nog het vereiste geldt van kennis van de

¹⁰ Art. 4: 29 en 30 BW

¹¹ Door het instellen van een eis in rechte resp. een andere daad van rechtsvervolgung, art. 3: 316 lid 1 BW, óf door een aanmaning of een schriftelijke mededeling waarin de schuldeiser ondubbelzinnig aangeeft zijn rechten te willen voorbehouden, art. 3: 317 lid 1 BW., óf door erkenning van het recht van de schuldeiser door de schuldenaar, art. 3: 318 BW. Het in onderhandeling zijn resp. in gesprek zijn stuit de verjaring niet.

¹² Art. 3:319 lid 1 BW

¹³ Art. 3: 322 lid 1 BW

¹⁴ Dat is anders als ook afstand zou zijn gedaan van het "onderliggend" recht

¹⁵ In art.4: 41 BW is uitdrukkelijk bepaald dat niet bij uiterste wilsbeschikking van het bepaalde in afdeling 2 titel 3 kan worden afgeweken, dus ook voor wat betreft de termijnen in die afdeling

¹⁶ Art. 3: 322 lid 3

¹⁷ De Hoge Raad o.m. in Hoge Raad 16 april 1993, NJ 1993-367 stelt ook hoge eisen aan het bestaan van rechtsverwerking: Van rechtsverwerking zal slechts sprake kunnen zijn indien het aanspraak maken door de ene partij op een recht naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar zou zijn, gezien haar daarmee onverenigbare eerdere gedrag. Het enkele tijdsverloop is onvoldoende voor het aannemen van rechtsverwerking.

¹⁸ Bijv. art. 4: 18 lid 1, ongedaanmaking van de wettelijke verdeling binnen 3 maanden vanaf de dag dat de nalatenschap is opgevallend.

¹⁹ Bijv. art. 4: 54 BW, waar het gaat om de rechtsvordering tot vernietiging van een testament

²⁰ Art. 4:59 lid 2 jo. art. 4: 62 lid 2 BW, als het om een tussenbeidekomende (rechts)persoon zou gaan

²¹ In Klaassen-Luijten-Meijer, II 2002, nr. 196, wordt daar terecht op gewezen

²² Art. 4: 54 lid 1 BW

vernietigingsgrond²³, vervalt de bevoegdheid om een beroep te doen op de vernietigingsgrond.²⁴ Als de belanghebbende (of zijn rechtsvoorganger) als maar niet bekend raakt met het overlijden van de erflater of onbekend blijft met het bestaan van de uiterste wil dan zal hierdoor lange tijd onzekerheid kunnen bestaan. Als een belanghebbende nalaat een beroep te doen op de vernietigbaarheid van een uiterste wilsbeschikking, staat het hem nog wel vrij te allen tijde een beroep te doen op die vernietigbaarheid, ter afwering van een tegen hem ingestelde vordering.^{25 26}

De wettelijke verdeling

Wat betreft de positie van de (langstlevende) echtgenoot is er in het nieuwe erfrecht t.o.v. de (klein) kinderen²⁷ sprake van een aanzienlijke versterking. De echtgenoot verkrijgt van rechtswege de, d.w.z.: alle, goederen van de nalatenschap²⁸ en de (klein) kinderen verkrijgen een niet opeisbare vordering op de echtgenoot.^{29 30 31}

De wettelijke verdeling wordt definitief, tenzij de echtgenoot binnen de vervaltermijn van 3 maanden nadat de nalatenschap is opgevallende de wettelijke verdeling ongedaan maakt. In dat laatste geval ontstaat er een onverdeeldheid met de kinderen.³²

Als de erflater wordt vermist, gaat die vervaltermijn van 3 maanden lopen, vanaf de dag waarop de beschikking, houdende een verklaring dat er een rechtsvermoeden van overlijden bestaat resp. een beschikking houdende een verklaring dat de vermiste persoon is overleden, in kracht van gewijsde is gegaan.³³

De echtgenoot³⁴ kan te maken krijgen met de som ineens³⁵ waarop een (stief/pleeg/ behuwd of klein) kind van de erflater aanspraak kan maken i.v.m. zijn verzorging en opvoeding en levensonderhoud en studie³⁶ resp. arbeid verricht tijdens zijn *meerderjarigheid* zonder passende beloning.³⁷ Voor het kind geldt een vervaltermijn van uiterlijk 9 maanden na het overlijden van de erflater voor het afleggen van een verklaring dat hij een som ineens wenst te ontvangen dan wel een redelijke termijn, ingeval er een kortere, maar redelijke, termijn is gesteld.³⁸

De genoemde vervaltermijn van 9 maanden houdt verband met de vervaltermijn van 1 jaar die geldt voor het beroep dat de echtgenoot kan doen op het verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen.³⁹ De echtgenoot heeft dan nog 3 maanden om zich over dat beroep op dat vruchtgebruik te beraden. Aan dat vruchtgebruik zou die echtgenoot behoefte

²³ Klaassen-Luijten-Meijer, II 2002, nr. 196 noemt in dat verband het voorbeeld dat een belanghebbende 4 jaar na het overlijden van de erflater, met welk overlijden hij bekend is terwijl hij ook bekend is met het bestaan van een testament er achter komt dat een verboden persoon tot erfgenaam was benoemd.

²⁴ Art. 4: 54 lid 2 BW

²⁵ Art. 3: 51 lid 3 BW

²⁶ Zie voor een voorbeeld: F.W.J.M. Schols, Handboek Nieuw Erfrecht 2002, pag. 106

²⁷ Of stiefkinderen, i.v.m. art 4: 27 BW

²⁸ Art. 4: 13 lid 2 BW, de wettelijke verdeling, die een direct goederenrechtelijk effect heeft

²⁹ De erflater kan in zijn uiterste wilsbeschikking allerlei gevallen bepalen waarin de vordering wél opeisbaar is

³⁰ De wettelijke verdeling geldt niet t.b.v. de van tafel en bed gescheiden echtgenoot

³¹ Zie i.v.m. de verjaring van die vordering: W.G. Huijgen, Geen verjaring van wilsrechten, WPNR 2002/ 6514, pag. 841 e.v. en de reactie daarop van S. Perrick, WPNR 2003/ 6543 pag. 595 e.v., Over het tenietgaan van wilsrechten ex art. 4:19-22 BW en het naschrift daaronder van W.G. Huijgen.

³² Art. 4: 18 lid 1 BW

³³ Art. 4: 18 lid 4 BW

³⁴ De aanspraak op de som ineens heeft het kind overigens op de gezamenlijke erfgenamen, art. 4: 37 lid 1 BW

³⁵ Geen verval- of verjaringstermijn is de termijn van 6 maanden na het overlijden van de erflater waarbinnen de som ineens in ieder geval niet opeisbaar is, art. 4: 37 lid 2 BW

³⁶ Art. 4: 35 BW

³⁷ Art. 4: 36 lid 1 BW

³⁸ Art. 4: 37 lid 1 BW

³⁹ Art. 4: 30 BW

kunnen hebben, als de aanspraak van het kind i.v.m. zijn verzorging en opvoeding en levensonderhoud en studie⁴⁰ resp. arbeid verricht tijdens zijn meerderjarigheid aanzienlijk zou zijn.⁴¹

Als het kind binnen de vervaltermijn van uiterlijk 9 maanden dan wel in geval er een kortere, maar redelijke, termijn is gesteld, binnen die redelijke termijn, heeft verklaard een som ineens te willen ontvangen, verjaart zijn rechtsvordering 1 jaar na het overlijden van de erflater. Die termijn van 1 jaar wordt, als het gaat om een billijke vergoeding voor arbeid, verlengd, in geval er een langstlevende echtgenoot is, en wel tot 1 jaar na diens overlijden.⁴² Bedoeling van de laatste (verjarings)termijn is dat een kind niet wordt genoodzaakt om telkens de verjaringstermijn te stuiten. Deze "voorziening" t.b.v. het rechthebbend kind geldt niet als het gaat om de som i.v.m. verzorging en opvoeding en levensonderhoud en studie. Het rechthebbend kind zal de verjaring(stermijn) moeten blijven bewaken.

Een vervaltermijn van 1 jaar na het overlijden van de erflater geldt voor de echtgenoot als hij de overdracht zou wensen van goederen die dienstbaar zijn geweest aan het door de erflater uitgeoefend beroep of bedrijf dat de echtgenoot wil voortzetten.⁴³ Die situatie zou zich kunnen voordoen in het geval dat in het kader van een wettelijke verdeling naast de echtgenoot een derde tot erfgenaam is benoemd. Aan het beroep op overdracht van goederen i.v.m. de voorzetting van beroep of bedrijf staat niet in de weg dat de echtgenoot ook een beroep kan doen op het verzorgingsvruchtgebruik in welk geval een vervaltermijn van 1 jaar geldt.⁴⁴

Als de echtgenoot die erfgenaam is geweest op basis van een wettelijke verdeling een nieuw huwelijk wil sluiten, is hij verplicht dat te melden aan een kind dat een vordering heeft op die echtgenoot.⁴⁵ Het kind kan in dat geval verlangen (als uitoefening van een wilsrecht) dat goederen tot een beloop van de waarde van zijn vordering aan hem worden overgedragen.⁴⁶ De echtgenoot heeft in dat geval aanspraak op de vestiging van een vruchtgebruik op de over te dragen goederen, tenzij de erflater in zijn uiterste wilsbeschikking heeft bepaald dat die echtgenoot daarop *geen* aanspraak kan maken. Is dat het geval dan heeft de echtgenoot aanspraak op het vruchtgebruik (mogelijk niet op alle over te dragen goederen, maar) op de woning en de roerende inboedelzaken en het verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen. Maar er geldt dan wel voor de echtgenoot voor het maken van aanspraak op dat vruchtgebruik een vervaltermijn van 3 maanden, nadat het kind op overdracht van de goederen aanspraak heeft gemaakt en als er door de echtgenoot op vestiging van het vruchtgebruik aanspraak is gemaakt vervolgens een verjaringstermijn van 1 jaar en 3 maanden.⁴⁷ Dezelfde verval en verjaringstermijnen gelden als er sprake is van een kind dat een geldvordering heeft gekregen op zijn stiefouder, na het overlijden van zijn hertrouwde ouder.⁴⁸

⁴⁰ Art. 4: 35 BW

⁴¹ *Somgerechtigden en bedrijfsopvolgers kunnen het vruchtgebruik dus negeren bij het geldend maken van hun aanspraken*, nu het vruchtgebruik in art. 4:29/ 30 BW als een schuld wordt genoemd in art. 4: 7 lid 1 sub f BW, volgens Van der Burght, Kremer e.a. in aantekening 3 onder art. 31 in Erfrecht 4 (november 2005). Art. 4: 37 lid 3 BW gaat in ieder geval voor wat betreft de billijke vergoeding voor verrichte arbeid van een andere opvatting uit. In aantekening 3 onder art. 4: 30 BW in Erfrecht Tekst & Commentaar 2002 wordt opgemerkt dat een echtgenoot kan verlangen van de kinderen dat ten behoeve van hem een verzorgingsvruchtgebruik wordt gevestigd. Gelet op de wens van wetgever, zoals vertolkt in het nieuwe erfrecht, zal art. 4: 7 lid 1 sub f BW voor de langstlevende echtgenoot geen hinderpaal zijn.

⁴² Art. 4: 37 lid 3 BW

⁴³ Art. 4: 38 lid 4 BW

⁴⁴ Art. 4: 31 lid 2 BW

⁴⁵ Art. 4: 19 BW

⁴⁶ De echtgenoot/ ouder kan aan het kind een redelijke termijn stellen, art. 4: 25 lid 3

⁴⁷ Art. 4: 31 lid 4 BW

⁴⁸ Art. 4: 31 lid 4 BW

Rustig aan kan de echtgenoot het doen als hij erfgenaam is op grond van de wettelijke verdeling en het gaat om de zgn. hereditatis petitio⁴⁹. (Uitsluitend) de echtgenoot heeft dan de bevoegdheid van iedere derde op te vorderen goederen die aan de nalatenschap toebehoren en die de derde zonder recht of titel onder zich heeft. Er geldt een termijn van 20 jaar.⁵⁰

Vruchtgebruik echtgenoot⁵¹

Hiervoor is gesproken over de versterking van de positie van de (langstlevende) echtgenoot in het nieuwe erfrecht.

Allereerst is er nu een periode van maximaal 6 maanden⁵² gedurende welke de langstlevende echtgenoot bevoegd is tot voortzetting van het gebruik van de woning waarin hij woonde bij het overlijden van de erflater en het gebruik van de inboedel.⁵³ Verder kunnen worden genoemd het vruchtgebruik op de woning⁵⁴ en de roerende inboedelszaken⁵⁵ en het verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen.⁵⁶ De aanspraak op die vruchtgebruiksrechten is van dwingend recht.⁵⁷

Als de echtgenoot is overleden of niet als enige rechthebbende is, zijn de erfgenamen *verplicht* mee te werken aan de vestiging van het vruchtgebruik op de woning en op de roerende inboedelszaken, *voorzover* de echtgenoot dat verlangt, alsook, *voorzover* de echtgenoot daaraan voor zijn verzorging behoefte heeft, aan de vestiging van een verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen.⁵⁸ De Hoge Raad heeft heel recent ter zake van het verzorgingsvruchtgebruik ten behoeve van een overleden echtgenoot een arrest gewezen.⁵⁹ Benadrukt wordt dat ter zake van het vruchtgebruik op de woning en op de roerende inboedelszaken het er enkel gaat dat de echtgenoot dat verlangt, maar dat als het gaat om het verzorgingsvruchtgebruik de echtgenoot aannemelijk moet maken dat hij voor zijn verzorging behoefte heeft aan dat vruchtgebruik, waaraan (zuinigjes) wordt toegevoegd dat de wetgever met beide soorten van vruchtgebruik heeft beoogd die echtgenoot niet meer dan een vangnet te bieden in de vorm van een passende voorziening indien en voorzover zijn verzorging niet is gewaarborgd. De Hoge Raad overweegt verder dat bij het vaststellen van de behoefte niet slechts de huidige situatie, blijkbaar de situatie ten tijde van het verlangen van medewerking aan de vestiging van het vruchtgebruik, tot uitgangspunt wordt genomen maar dat tevens moet worden gelet op in redelijkheid te verwachten toekomstige ontwikkelingen. De verplichting om mee te werken aan de vestiging van het vruchtgebruik op de woning en op de roerende inboedelszaken alsook aan de vestiging van een verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen geldt *niet* alleen voor erfgenamen. Zij geldt ook legatarissen en de door een testamentaire last bevoorrechten, voorzover het betreft zaken en

⁴⁹ Art. 4: 183 BW 2e zinsnede

⁵⁰ Art. 3: 306 jo. 3: 316 BW

⁵¹ Art. 4: 32 BW, de echtgenoot is geen echtgenoot als meer dan 1 jaar voor het opvallen van de nalatenschap een (blijkbaar slepende) procedure is aangevangen strekkende tot scheiding van tafel en bed resp. echtscheiding en de scheiding van tafel en bed resp. de echtscheiding ten gevolge van het overlijden van de erflater niet meer tot stand heeft kunnen komen, tenzij het niet tot stand komen van de scheiding van tafel en bed resp. de echtscheiding niet aan die echtgenoot kan worden aangerekend.

⁵² De termijn van 6 maanden is geen *verval*- of *verjarings*stermijn.

⁵³ Art. 4: 28 BW, waarin nog enkele voorwaarden worden vermeld.

⁵⁴ Art. 4: 29 lid 1 BW

⁵⁵ Art. 4: 29 lid 1 BW

⁵⁶ Art. 4: 30 lid 1 BW

⁵⁷ Art. 4: 41 BW

⁵⁸ Voor een nadere precisering wordt verwezen naar de art. 4: 29 en 30 BW

⁵⁹ Hoge Raad 8 juni 2007, NJB 2007 pag. 1638, LJN BA 2507

goederen die zij uit de nalatenschap hebben verkregen.⁶⁰ Wel geldt hier het subsidiariteitsbeginsel in de zin dat zaken en goederen die zijn verkregen door legatarissen en door een testamentair last bevoordeelde pas in aanmerking komen voor een vestiging van het verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen als de door de *erfgenamen* verkregen zaken en goederen tot verzorging van de echtgenoot onvoldoende zijn.⁶¹

De verplichting om mee te werken aan de vestiging van een vruchtgebruik t.b.v. de echtgenoot geldt ook in geval van een schenking of gift voorzover deze de strekking heeft dat die pas na het overlijden van de schenker of gever wordt uitgevoerd.⁶²

De verplichting van de erfgenamen, de legatarissen, de begiftigden etc. om mee te werken vervalt uiterlijk 6 maanden na het overlijden van de erflater als het gaat om de vestiging van een vruchtgebruik op de woning en de inboedelzaken en als het gaat om het vestigen van het verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen geldt een vervaltermijn van 1 jaar.⁶³

De vervaltermijn van 6 maanden resp. van 1 jaar kan worden bekort⁶⁴ door het door een belanghebbende aan de echtgenoot stellen van een termijn die redelijk is en de echtgenoot vervolgens binnen die termijn geen medewerking aan de vestiging van het vruchtgebruik verlangt. Na de termijn van 6 maanden resp. 1 jaar heeft de echtgenoot geen aanspraak meer op de vestiging van het vruchtgebruik.

Vervolgens verjaart de rechtsvordering 1 jaar en 3 maanden na het openvallen van de nalatenschap⁶⁵, *als* de echtgenoot binnen die vervaltermijn van uiterlijk 6 maanden dan wel 1 jaar dan wel ingeval er een kortere, maar redelijke, termijn is gesteld, binnen die redelijke termijn, de medewerking heeft verlangd aan het vestigen van het vruchtgebruik.⁶⁶ De verjaring van deze rechtsvordering kan wél (telkens weer) worden gestuit. Wordt de verjaring gestuit dan gaat er een nieuwe termijn van 1 jaar en 3 maanden lopen.⁶⁷

In geval van vermissing van de erflater gaan die vervaltermijnen van 6 maanden en 1 jaar en (eventueel) de verjaringstermijn van 1 jaar en 3 maanden gaan lopen, vanaf de dag waarop de beschikking houdende een verklaring dat er een rechtsvermoeden van overlijden bestaat resp. een beschikking houdende een verklaring dat de vermiste persoon is overleden in kracht van gewijsde is gegaan.⁶⁸

De echtgenoot dient ook alert te zijn op de vervaltermijnen van 6 maanden en 1 jaar en de verjaringstermijn van 1 jaar en 3 maanden als hij de wettelijke verdeling ongedaan heeft gemaakt, of in de situatie dat de erflater in het kader van de wettelijke verdeling een derde tot mede erfgenaam heeft benoemd of het breukdeel van zijn echtgenoot heeft verkleind ten gunste van een kind en de erflater al of niet de opeisbaarheid van de vordering op de echtgenoot in hoge mate heeft uitgebreid buiten de in de wet genoemde grenzen van overlijden en faillissement van de echtgenoot.⁶⁹

In al die gevallen zou die echtgenoot behoefte kunnen hebben aan het (verzorgings) vruchtgebruik, omdat als gevolg van de genoemde situaties de (financiële) positie van de echtgenoot aangetast zou kunnen zijn. Uiteraard zal hij in die gevallen aannemelijk moeten maken dat het vruchtgebruik voor zijn verzorging nodig is.

⁶⁰ Art. 4: 29 lid 3 BW resp. art. 30 lid 3 BW

⁶¹ Art. 4: 30 lid 5 BW

⁶² Art. 4: 128 BW jo. Art. 4: 126 lid 1 BW, een zgn. *donatio mortis causa*

⁶³ Art. 4: 31 lid 2 BW

⁶⁴ Art. 4: 31 lid 2 BW

⁶⁵ Klaassen-Luijten-Meijer, II 2002, nr. 651 wijst er heel terecht op dat de verjaringstermijn niet begint met het aanspraak maken op het vruchtgebruik, maar bij het overlijden van de erflater

⁶⁶ Art. 4: 31 lid 3 BW

⁶⁷ Art. 3: 319 lid 2 BW

⁶⁸ Art. 4: 40 BW

⁶⁹ Art. 4: 13 lid 3 jo. 4: 13 lid 3 in fine BW

Ook in geval van een actie op grond van vernietigbaarheid van het testament zou de echtgenoot zijn (eventuele) aanspraken op het vestigen van het vruchtgebruik niet uit het oog moeten verliezen en dus moeten (blijven) letten op verval- en verjaringstermijnen, voor het geval dat de actie tot vernietiging van het testament mislukt dan wel, als de actie slaagt, de echtgenoot niet de enig rechthebbende is op de woning en de roerende inboedelzaken en andere roerende zaken en goederen.

Van de vervaltermijnen van 6 maanden en 1 jaar en de verjaringstermijn van 1 jaar en 3 maanden kan niet door de erflater bij uiterste wilsbeschikking worden afgeweken.⁷⁰

De vervaltermijnen van 6 maanden en 1 jaar en de verjaringstermijn van 1 jaar en 3 maanden in geval van een (verzorgings) vruchtgebruik gelden niet als bij uiterste wilsbeschikking aan de echtgenoot (subsidiair) al een "gewoon" vruchtgebruik op de woning en de inboedelzaken en op andere roerende zaken en goederen van de nalatenschap is toegekend, bijv. voor het geval de echtgenoot de wettelijke verdeling ongedaan (heeft ge)maakt. Als de echtgenoot het zekere voor het onzekere wil nemen zou hij (ten overvloede) toch een aanspraak moeten maken op het (verzorgings) vruchtgebruik.

Legitieme portie

Een echtgenoot is geen legitimaris. Afstammelingen van de erflater zijn dat wel.⁷¹ Zij kunnen in weerwil van giften en uiterste wilsbeschikkingen⁷² aanspraak maken op hun legitieme portie, niet meer in goederen, maar in geld, nu de legitieme portie in het nieuwe erfrecht wordt gedefinieerd als het gedeelte van de waarde van het (nagelaten) vermogen.⁷³

De aanspraak op de legitieme portie vervalt als de legitimaris niet binnen een hem bijv. door de echtgenoot gestelde redelijke termijn heeft verklaard dat hij zijn legitieme portie (in geld) wil ontvangen. De aanspraak op betaling van de legitieme portie vervalt in ieder geval uiterlijk 5 jaar na het overlijden van de erflater.⁷⁴ In het verlengde van deze vervaltermijn wordt geen verjaringstermijn vermeld. Nu in het nieuwe erfrecht de legitieme een vordering in geld is, zal de gewone verjaringstermijn voor geldvorderingen van 5 jaar gelden⁷⁵ en niet de algemene verjaringstermijn van 20 jaar.⁷⁶ De verklaring van de legitimaris zal in de praktijk vaak het karakter hebben van een voorzorgsmaatregel omdat er ook 5 jaar na het overlijden van de erflater zich nog ontwikkelingen kunnen voordoen die van invloed kunnen zijn op de opeisbaarheid van de legitimaire geldvordering, bijv. omdat de erflater i.v.m. een bepaalde gebeurtenis heeft bepaald dat in geval van die gebeurtenis de vordering wel opeisbaar is.

Wat betreft de opeisbaarheid van de legitieme portie geldt in alle gevallen als eerste regel dat zij niet opeisbaar is eerder dan 6 maanden na het overlijden van de erflater.⁷⁷ In geval van een wettelijke verdeling geldt als hoofdregel dat na die 6 maanden de (ook legitimaire) geldvordering van de (klein/ stief)kinderen op de echtgenoot tot na zijn overlijden niet opeisbaar is.⁷⁸ In het geval van een wettelijke verdeling heeft de legitimaris, als hij desondanks een opeisbare vordering zou hebben, omdat de erflater andere gevallen heeft genoemd voor opeisbaarheid⁷⁹, een vordering op *alleen* de echtgenoot.⁸⁰ Niet opeisbaarheid

⁷⁰ Art. 4: 41 BW

⁷¹ Art. 4: 63 lid 2 BW

⁷² Art. 4: 63 lid 1 BW

⁷³ Art. 4: 63 lid 1 BW

⁷⁴ Art. 4: 85 lid 1 BW

⁷⁵ Art. 3: 307 lid 1 BW

⁷⁶ Art. 3: 306 BW

⁷⁷ Art. 4: 81 lid 1 BW

⁷⁸ Art. 4: 13 lid 3 BW

⁷⁹ Art. 4: 13 lid 3 BW in fine

⁸⁰ Art. 4: 80 lid 1 BW

geldt vaak ook in geval er van een wettelijke verdeling geen sprake is en de erflater aan de testamentaire verkrijging de bepaling heeft toegevoegd dat de vordering van de legitimaris op de (niet van tafel en bed gescheiden) echtgenoot niet opeisbaar is.⁸¹

Met de legitieme portie kan de echtgenoot wel te maken krijgen als hij de wettelijke verdeling binnen uiterlijk 3 maanden na het openvallen van de nalatenschap ongedaan heeft gemaakt of in geval hij bij uiterste wilsbeschikking tot (mede) erfgenaam is benoemd.

In dat laatste geval is denkbaar dat de echtgenoot een beroep doet op het verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen, voor het beroep waarop een vervaltermijn van 1 jaar geldt. Voor de legitimaris geldt in verband daarmee een vervaltermijn van 9 maanden voor zijn verklaring dat hij zijn legitieme portie wenst te ontvangen.⁸² De echtgenoot heeft dan nog 3 maanden om zich over dat beroep op dat vruchtgebruik te beraden. Laat de echtgenoot die vervaltermijn van 1 jaar verlopen dan is de legitimaris uit de brand. Laat de legitimaris de vervaltermijn van 9 maanden verlopen dan vervalt de vordering van de legitimaris in de mate waarin die ten laste van de echtgenoot zou komen. Het feit dat de legitimaris van zich moet laten horen binnen 9 maanden kan het effect hebben dat een slapende hond wakker wordt gemaakt. In geval de legitimaris verlenging heeft gevraagd van de termijn van 9 maanden⁸³ betekent dat niet dat de vervaltermijn van 1 jaar die geldt voor de echtgenoot voor het beroep op het verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen wordt verlengd. Die termijn is niet verlengbaar. Als dus de kantonrechter de termijn van 9 maanden met een bepaalde termijn heeft verlengd dan zal de echtgenoot toch binnen de termijn van 1 jaar een beroep moeten doen op dat verzorgingsvruchtgebruik, om het niet te verliezen en als de echtgenoot dat beroep heeft gedaan zal hij vervolgens de verjaringstermijn van (telkens) 1 jaar en 3 maanden moeten bewaken.

Zolang in de periode daarna de echtgenoot een beroep kan doen op vestiging van een vruchtgebruik op de woning, de roerende inboedelzaken alsook op het verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen én goed op de verval- en verjaringstermijnen heeft gelet, en dus bedoelde zaken en goederen nog met een vruchtgebruik kunnen worden belast, is de legitimaire geldvordering niet opeisbaar is.⁸⁴ Die periode daarna, kan i.v.m. de mogelijkheid van het stuiten van de verjaringstermijn, geruime tijd duren.

Wat betreft de opeisbaarheid behoeft de legitimaris geen rekening te houden met een eventueel nieuw huwelijk van de echtgenoot, mits de erflater heeft bepaald dat de echtgenoot geen voorbehoud van vruchtgebruik toekomt op zaken en goederen die hij i.v.m. de wettelijke verdeling heeft verkregen maar moet overdragen aan een kind dat zijn wilsrechten uitoefent.⁸⁵

Hetzelfde geldt voor de *nieuwe* echtgenoot die zaken en goederen die zijn echtgenoot i.v.m. de wettelijke verdeling heeft verkregen moet overdragen aan een *stief*kind dat zijn wilsrechten uitoefent.

Als de woning, de roerende inboedelzaken of andere roerende zaken en goederen er nog wel zijn op het moment dat de echtgenoot mededeelt aan een kind dat hij een nieuw huwelijk wil sluiten en de erflater heeft bepaald dat de echtgenoot in het geval van een nieuw huwelijk *niet* een voorbehoud van vruchtgebruik toekomt op zaken en goederen die hij i.v.m. de wettelijke verdeling heeft verkregen dan vervalt voor de echtgenoot door verloop van 3 maanden nadat

⁸¹ Art. 4: 82 BW, dat verder in de 2^e zinsnede ook de levensgezel noemt

⁸² Art. 4: 85 lid 2 BW

⁸³ Art. 4: 85 lid 2 jo. art. 4: 77 BW, de termijn van 9 maanden kan op verzoek van de legitimaris door de kantonrechter een of meermalen worden verlengd op grond van bijzondere omstandigheden, zelfs nadat de termijn reeds was verlopen.

⁸⁴ Art. 4: 81 lid 3 BW 1e zinsnede

⁸⁵ Art. 4: 81 lid 3 BW 2e zinsnede

door het kind op grond van zijn uitoefening van zijn wilsrecht op overdracht van zaken en goederen aanspraak is gemaakt de aanspraak op vestiging van het vruchtgebruik, waarna, als er aanspraak op vestiging wél is gemaakt, vervolgens een verjaringstermijn van 1 jaar en 3 maanden geldt.⁸⁶ Deze termijnen zijn in het leven geroepen omdat het goed denkbaar is dat de verval- en verjaringstermijnen genoemd in art. 4: 31 lid 2 en 3 BW al (lang) zijn verstreken op het tijdstip dat de echtgenoot zijn nieuwe huwelijk bekend maakt.

Als de erflater zijn echtgenoot tot erfgenaam heeft benoemd, als alternatief voor de wettelijke verdeling, en de aan zijn kinderen nagelaten goederen heeft bezwaard⁸⁷, bijv. met een onder bewindstelling, geldt er een termijn van 3 maanden⁸⁸ na het overlijden van de erflater waarbinnen het kind als legitimaris de nalatenschap kan verwerpen, zonder dat het kind, conform de hoofdregel⁸⁹ zijn recht op zijn legitieme portie verliest.⁹⁰ De legitimaris kan belang hebben bij die verwerping, als aan de opeisbaarheid van zijn legitimaire vordering geen paal en perk is gesteld of in het geval van een *levensgezel*⁹¹ het niet vaststaat dat de erflater en hij een gemeenschappelijke huishouding hebben gevoerd.⁹² Dezelfde termijn van 3 maanden geldt voor de legitimaris als aan hem een bezwaard legaat is gemaakt. Ook dan kan de legitimaris “straffeloos” het legaat verwerpen zonder dat de waarde van het legaat in mindering komt op zijn legitieme portie.^{93 94}

Binnen 3 maanden na het overlijden van de erflater dient een legitimaris te verklaren dat in geval van een onder bewindstelling van een verkrijging de daarvoor in de uiterste wil genoemde gronden, van ongeschikt of onmachtig zijn het beheer te voeren dan wel dat zonder bewind de goederen in hoofdzaak ten goede zullen komen aan schuldeisers van de legitimaris, niet deugen. Wordt in rechte onherroepelijk vastgesteld dat de door de erflater genoemde gronden onjuist zijn dan dient de legitimaris binnen 1 maand daarna schriftelijk aan de bewindvoerder te verklaren dat hij zijn legitieme in geld wenst te ontvangen.⁹⁵

⁸⁶ Art. 4: 81 lid 3 BW 2^e zinsnede jo. art. 4: 31 lid 4 BW 2^e zinsnede

⁸⁷ Nog steeds geldt de oude regel: *legitima non recipit onus neque gravamen*, de legitimaris heeft recht op een onbezwaarde legitieme

⁸⁸ Pitlo, deel 5, Erfrecht, 10^e druk, Kluwer 2004, bewerkt door G. van der Burght nr. 313 noemt die termijn bijzonder kort en een legitimaris zal soms meer tijd nodig hebben. De vervaltermijn kan en zal ook i.v.m. art. 4: 77 BW door de kantonrechter een of meermalen (kunnen) worden verlengd op grond van bijzondere omstandigheden, zelfs na afloop van de termijn

⁸⁹ Art. 4: 63 lid 3 BW

⁹⁰ Art. 4: 72 BW

⁹¹ Het nieuwe erfrecht kent intussen de figuur van de levensgezel, die niet is de echtgenoot van de erflater. Die levensgezel heeft niet dezelfde aanspraken als een echtgenoot of een geregistreerd partner. De levensgezel is geen erfgenaam bij versterf. De levensgezel kan wel aanspraak maken op voortgezet gebruik van de “echtelijke” woning en voortgezet gebruik van de roerende inboedelzaken als hij is te beschouwen als een persoon met wie de erflater een duurzame gemeenschappelijke huishouding had. Maar de levensgezel heeft geen aanspraak op de vestiging van een vruchtgebruik op de woning en de inboedelgoederen en het verzorgingsvruchtgebruik, zoals een echtgenoot dat heeft. Het erfrecht komt de levensgezel in die zin tegemoet dat de erflater in zijn uiterste wil aan een verkrijging de voorwaarde kan verbinden dat de vordering van de legitimaris niet eerder opeisbaar is dan na zijn overlijden conform art. 4: 82 BW. Art. 4: 82 BW geldt overigens ook in geval van een schenking of andere gift die de strekking heeft dat zij pas bij overlijden van de schenker of gever wordt uitgevoerd, een zgn. *donatio mortis causa*, art. 4: 126 jo. art. 4: 129 BW.

⁹² Art. 4: 82 BW 1^e en 2^e zinsnede

⁹³ Art. 4: 73 lid 1 en lid 2. Lid 2 verwijst naar art. 4: 125 lid 2 waarin is bepaald dat in afwijking van de hoofdregel een erflater kan bepalen dat een legataris aan wie een legaat tegen inbreng is gemaakt niet mag wachten met de betaling tot de verdeling van de nalatenschap

⁹⁴ In de praktijk wordt in deze gevallen van een bezwaarde erfstelling of een bezwaard legaat gesproken van/ over een inferieure erfstelling c.q. inferieur legaat.

⁹⁵ Art. 4: 75 lid 2 en lid 3 BW

Zet de echtgenoot het beroep of bedrijf⁹⁶ van de erflater voort en heeft i.v.m. die voortzetting de erflater bepaald, omdat anders die voortzetting in ernstige mate zou worden bemoeilijkt, dat de legitieme slechts bij betaling in termijnen opeisbaar is dan dient de legitimaris binnen de vervaltermijn van 3 maanden na het overlijden van de erflater te verklaren dat hij bezwaar heeft tegen de betaling in termijnen en toch betaling ineens wenst.⁹⁷ De legitimaris zal dan moeten aantonen dat zonder bezwaar voor de voortzetting van het beroep of bedrijf betaling ineens mogelijk is.

In geval de legitimaris afziet van de betaling ineens van zijn legitieme portie en instemt met de betaling in termijnen kan hij nog wel binnen de vervaltermijn van 3 maanden vragen dat er zekerheid wordt gesteld. Stelt de rechter daarbij een termijn waarbinnen dat moet gebeuren en de echtgenoot voldoet daar niet aan dan zou de legitimaris alsnog de nalatenschap kunnen verwerpen zonder dat zijn verkrijging in mindering komt op zijn legitieme portie.⁹⁸

Tot wie?

Een belangrijk punt is nog hoe te bereiken dat een mededeling of verklaring i.v.m. een verval- of verjaringstermijn effect krijgt. Doorgaans zal voor het bereiken van een rechtsgevolg of een (feitelijk) effect een mededeling op een bepaalde plek of bij een bepaalde persoon moeten arriveren.

Zo is voor het ongedaan maken door de echtgenoot van de wettelijke verdeling het nodig dat binnen de vervaltermijn van 3 maanden een verklaring bij notariële akte wordt opgesteld, gevolgd door inschrijving van die akte in het boedelregister *binnen* die termijn.⁹⁹

Zo zal de mededeling of verklaring een echtgenoot, een kind of andere belanghebbende degene moeten bereiken ten laste van wie hij een recht wil uitoefenen dan wel een termijnstelling zal moeten aankomen bij de persoon die wordt gevraagd binnen een redelijke termijn zich te verklaren.

Daarbij zullen zeker regelmatig praktische problemen rijzen, bijv. in het geval de persoon tot wie een bericht moet worden gericht niet bereikbaar is.

Het kind dat aanspraak wil maken op de som i.v.m. verzorging en opvoeding en levensonderhoud en studie of op een billijke vergoeding i.v.m. verrichte arbeid heeft een vordering op de *gezamenlijke* erfgenenamen.

Een echtgenoot die aanspraak wil maken op het (verzorgings) vruchtgebruik zal zich moeten wenden tot de erfgenenamen, maar ook tot (quasi) legatarissen en de door een testamentaire last bevoordeelden, voorzover het betreft zaken en goederen die zij uit de nalatenschap hebben verkregen¹⁰⁰, resp. een begiftigde in geval van een schenking of gift voorzover deze de strekking heeft dat die pas na het overlijden van de schenker of gever wordt uitgevoerd¹⁰¹, waarbij wordt aangetekend dat goederen die zijn verkregen door legatarissen en door een testamentaire last bevoordeelden resp. een begiftigde in geval van een schenking met werking na het overlijden van de schenker of gever pas in aanmerking komen voor een vestiging van het verzorgingsvruchtgebruik op andere roerende zaken en goederen als de door de *erfgenenamen* verkregen zaken en goederen tot verzorging van de echtgenoot onvoldoende zijn.¹⁰²

Naast het handelen binnen de in het nieuwe erfrecht genoemde verval- en verjaringstermijnen zullen er ook wel problemen rijzen over de inhoud van de mededelingen en verklaringen, in

⁹⁶ In de vorm van bijv. een eenmanszaak, maar ook als er sprake is van een door een naamloze of besloten vennootschap in stand gehouden bedrijf

⁹⁷ Art. 4: 74 lid 2 BW

⁹⁸ Art. 4: 74 lid 3 BW

⁹⁹ Art. 4: 18 lid 1

¹⁰⁰ Art. 4: 29 lid 3 BW resp. art. 30 lid 3 BW

¹⁰¹ Art. 4: 128 BW jo. Art. 4: 126 lid 1 BW, een zgn. donatio mortis causa

¹⁰² Art. 4: 30 lid 5 BW

de zin dat mededelingen en verklaringen bij de verkeerde persoon aankomen, onduidelijk kunnen zijn of foutief of een vergissing bevatten dan wel door de persoon tot wie de mededeling of verklaring anders of verkeerd worden begrepen.

Veel problemen zullen worden voorkomen als tijdig een boedelnotaris zou worden aangezocht en volstaan zou kunnen worden met mededelingen en verklaringen aan die boedelnotaris.^{103 104}

Overgangsrecht:

I.h.a. gelden de (nieuwe) verval en verjaringstermijnen in het nieuwe erfrecht alleen voor nalatenschappen die zijn opge gevallen ná 1 januari 2003. Zo geldt het verzorgingsvruchtgebruik uitsluitend in gevallen dat een erflater na 1 januari 2003 is overleden.¹⁰⁵ Wat betreft het beroep op de legitieme geldt dat in het jaar 2003 nog een beroep op de legitieme kon worden gedaan in geval van het opvallen van nalatenschappen 4 jaar en langer vóór 1 januari 2003. In geval van het opvallen van de nalatenschap korter dan 4 jaar vóór 1 januari 2003 geldt het nieuwe recht.¹⁰⁶

Slot:

Er zijn nogal wat termijnen geïntroduceerd met de komst van het nieuwe erfrecht. Dat maakt dat het erfrecht een wat opgejaagd karakter heeft gekregen. De termijnen moeten serieus worden genomen. Duidelijk is dat de wetgever de (relatief korte) verval en verjaringstermijnen heeft gewild ten behoeve van de (spoedige) rechtszekerheid voor de diverse belanghebbenden. Onbekendheid met het lopen van een termijn is geen excuus.¹⁰⁷ De praktijk zal moeten uitwijzen of met al die termijnen het erfrecht een dienst is bewezen.¹⁰⁸ Niet uit te sluiten is dat ter bereiking van een rechtvaardige(r) uitkomst in een voorkomend geval als ultimum remedium “het naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar” hulp zal moeten bieden. Of het EHRM nog roet in het eten gaat gooien, is altijd maar weer afwachten.¹⁰⁹

W.J.M. van Tongeren

¹⁰³ Art. 4: 186 lid 2 BW

¹⁰⁴ Van der Burght, Kremer e.a. in aantekening 5 onder art. 31 in Erfrecht 4 (november 2005) gaat er vanuit dat een verklaring van de echtgenoot dat zij aanspraak maakt op het verzorgingsvruchtgebruik gericht aan de boedelnotaris zal dienen te gelden als een verklaring aan alle belanghebbenden.

¹⁰⁵ Art. 126 lid 1 Ow NBW

¹⁰⁶ Art. 128 lid 2 Ow NBW

¹⁰⁷ Kamersstukken II 1997/98 17141 nr. 25 pag. 18

¹⁰⁸ J.P. Schmal, Notariële pijnpunten in het “nieuwe” erfrecht, WPNR 2006/6680, pag. 655, waar wordt opgemerkt dat de auteur de termijn van 6 maanden als erg kort ervaart.

¹⁰⁹ EHRM 25 november 2005, Pye versus Verenigd Koninkrijk, waarin het Hof een relatief korte verjaringstermijn in Engeland, waardoor de eigendom verloren ging, in strijd achtte met 1^e protocol EVRM, dat gaat over de bescherming van eigendom.